

DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARI BAĞLAMINDA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE FRANSIZ BASININA UYGULANAN SANSÜR VE YASAKLAR

IN THE CONTEXT OF IDEOLOGY AND IDEOLOGICAL STATE APPARATUSES CENSORSHIP AND PROHIBITIONS IN THE FRENCH PRESS DURING PERIOD OF ABDULHAMID II

Burçin GÜLGÜN

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Medya ve İletişim Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
ORCID ID: 0000-0001-9552-8358, b.glnart88@gmail.com*

Dr. Öğr. Üyesi Yücel SARI

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-6585-0984, yucel.sari@yeniyuzuyil.edu.tr*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda basın ilerleme kaydettiği dönemlerden biri kuşkusuz II. Abdülhamid dönemidir. Bu dönemde basın faaliyetleri, uygulanan yasaklar ve sansürlerle de ön plana çıkmıştır. II. Abdülhamid birçok gazeteye yasak ve sansür getirmiş, bazı durumlarda yayınların imha edilmesini istemiştir. Bu uygulamalar, Osmanlı'da yayınlanan Osmanlı gazetelerinin yanı sıra yabancı gazeteler üzerinde de sürdürülmüştür. Yazılı basına getirilen sansür ve yasaklar basın özgürlüğünün kısıtlayıcı bir görünümü olarak birçok çalışmada eleştiri konusu olmuştur. Bu uygulamaların sürdürülen iç ve dış politikadaki nedenlerinin dönemin koşulları içinde değerlendirilmemesi sebebiyle sansür ve yasaklar konusu II. Abdülhamid dönemi basınına kara bir leke olarak sürülmüştür. II. Abdülhamid'in basın alanında getirdiği sansür ve yasakların iktidarın salt otoriter yönetim anlayışının keyfi sonucu mu olduğu, yoksa uluslararası ilişkilerinde dış güçlerin Osmanlı'ya karşı hedefleri doğrultusunda sürdürdükleri basın politikası sonucunda mı getirmek zorunda kaldığı sorusu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Konuya sınırlılık getirmek amacıyla, Osmanlı'nın uzun süre dostane ilişkilerini sürdürdüğü, en çok kapitülasyon tanıdığı devletlerden biri olan Fransa ile arasında sürdürülen basın politikası ele alınmıştır. Çalışmada, Osmanlı'nın bu alanda getirmiş olduğu sansür ve yasakların nedenleri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Osmanlı'nın, otoriter yönetim anlayışının yanı sıra Fransa'nın sürdürdüğü politika sonucunda sansür ve yasaklar getirmek zorunda kaldığını gösteren belgelere ulaşılmıştır. Bu uygulamalara ilişkin gösterilen nedenler Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kuramı bağlamında değerlendirilmiştir. Arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda yapılan çalışma nitel ve betimsel bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, II. Abdülhamid, Fransız Basını, Sansür ve yasaklar

ABSTRACT

One of the periods in which the press made progress in the Ottoman Empire was undoubtedly the Abdulhamid II period. During this period, press activities came to the fore with the bans and censorship imposed. These practices were continued on foreign newspapers as well as Ottoman newspapers published in the Ottoman Empire. Censorship and bans on the written press have been criticized in many studies as a restrictive aspect of press freedom. Since the reasons for these practices in the domestic and foreign policies were not evaluated within the conditions of the period, the issue of censorship and bans was put as a black mark on the press of the Abdulhamid II period. The starting point of the study was the question "Whether the censorship and bans imposed by Abdulhamid II in the field of press were the arbitrary result of the purely authoritarian management approach of the government, or whether the Ottoman Empire had to impose them as a result of the press policy pursued by foreign powers in line with their goals against the Ottoman Empire in its international relations." In order to limit the subject, the press policy between France and the Ottoman Empire, with which the Ottoman Empire maintained friendly relations for a long time and was one of the states to which it gave the most capitulations, was discussed. In the study, the reasons for the censorship and prohibitions imposed by the Ottoman Empire in this field were examined in the light of archive documents in the Presidential State Archives of the Republic of Türkiye. Documents have been found showing that the Ottoman Empire had to impose censorship and bans as a result of the authoritarian management approach as well as the policy pursued by France. The reasons given for these practices were evaluated in the context of Althusser's theory of ideological state apparatus. The study conducted as a result of examining archival documents is a qualitative and descriptive study.

Keywords: Ottoman Empire, II. Abdulhamid, French Press, Censorship and bans

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devletin 16. yüzyıldan itibaren Batı devletleri karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başlaması, askeri alanda yaşadığı başarısızlıklar ve bunun sonucu yaşanan toprak kayıpları, merkezi otoritenin zayıflaması gibi problemler yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Ongunsu, 1940). Devletin problemlerinin çözümüne yönelik hazırlanan düzenlemelerle, toplumun sosyal ve kültürel açıdan düzeltilmesi ve iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde, Avrupa'daki gelişmelere dair bilgi elde etmek amacıyla yurtdışına sefirler gönderilmiştir (Unat, 1968). Avrupa'ya gönderilen sefirler, farklı devletlerin dillerini, bilimini ve kültürünü öğrenerek, bu bilgileri Osmanlı'ya taşımıştır. Birçok alanda Batı'nın gelişmelerini yakından takip etme fırsatı bulan aydın kesim, Batı'nın siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve fikri gelişmelerini Osmanlı Devleti'ne taşımada önemli rol oynamıştır (Berman, 1992).

Batılılaşma döneminde, gerek yabancı devletlerden geri kalmamak, gerekse 1830'da Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak milli krallık haline gelmesiyle sonuçlanan 1821 isyanı, Osmanlı'yı bölmek isteyen Fransızların ve diğer Avrupa basınıının Yunanlıları desteklemeleri ve siyaseten yalnız kalması gibi sebepler; askeri, mimari, kültür ve sanat gibi birçok alanda yenilikler getiren Osmanlı yöneticilerini basın çalışmaları üzerine düşünmeye sevk etmiştir (Karal, 2007). Osmanlı, ilk defa Avrupa basını gibi etkili bir basına sahip olamayışın ve bu sayede kamuoyuna hitap edemeyişin eksikliğini hissederek basın faaliyetlerini desteklemeye başlamıştır. Fakat zamanla, sürdürdüğü ideoloji gereği basında sansür ve yasalara sıkça başvurmuştur. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı basını sıkı denetim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

Osmanlı'nın basın alanında sansür ve yasalara başvurduğu ülkelerden biri de Fransa olmuştur. Çalışmada, Osmanlı'nın Fransız basınına ve Osmanlı'da yayımlanan Fransızca yayınlara neden yasak getirdiği araştırılmıştır. II. Abdülhamid'in basın alanında getirdiği sansür ve yasakları iktidarın yönetim anlayışının sonucu mu yoksa Fransa'nın Osmanlı'ya karşı sürdürdüğü basın politikası sonucunda mı getirmek zorunda kaldığı sorusuna cevap aranmıştır.

Arşiv taraması sonucunda elde edilen veriler, ideoloji, Osmanlı'da basın, Osmanlı basınında hukuki düzenlemeler, II. Abdülhamid döneminde basında sıkıyönetim, II. Abdülhamid döneminde Fransız basını başlıkları altında, devletin ideolojik aygıtları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bakımdan, çalışma, nitel ve betimsel bir çalışmadır. Araştırılan soruların cevabı öncelikle arşiv belgelerinde aranmıştır. Dolayısıyla çalışma, birincil kaynakların kullanılması bakımından önem taşımaktadır.

1. İDEOLOJİ

İdeoloji kavramı tüm zamanlarda disiplinlerarası akademik çalışmalara temel olmuştur. Araştırmacılar tarafından kavram üzerine birçok tanım yapılmıştır. İdeoloji üzerine yapılan bu tanımlarda, karşıt fikirleri kapsayan tanımlar da bulunmaktadır (Eagleton, 1996). İdeoloji kavramının geniş bir anlam bütünlüğüne sahip olmasından dolayı birçok anlamı bulunmaktadır. İdeoloji kavramının farklı kullanımlarının ortaya çıkması, onun anlaşılmasını da zorlaştırmıştır (Mannheim, 2002).

İdeoloji kavramının, siyasi ve kültürel hareketlerin ve demokrasi düşüncesinin toplumda yaygınlaşmasının sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Aydınlanma dönemi düşünürleri hakikat arayışı mücadelesine girerek yeni bir anlam ortaya koymak istemiştir (Bell, 2013). İdeoloji fikrinin öncüsünün Fransız filozof Antoine Louis Claude Destutt de Tracy olduğu bilinmektedir. Tracy, ideal modern toplumun nasıl kurulabileceği ve ideal modern bir bireyin nasıl doğru düşünebileceği üzerine çalışmıştır (Vincent, 2006). Bu nedenle, somut ve nesnel olan hakikate ulaşmayı amaçlamıştır (Bell, 2013). Tracy'nin bu konu hakkındaki düşünceleri dönemin diğer düşünürleri üzerinde de etkili olmuştur. Fransız filozofun öncülüğünde ortaya çıkan fikir, aydınlanma dönemi filozofları tarafından da desteklenmiştir (McLellan, 2005). Tracy'den sonra birçok düşünür ideoloji kavramı üzerine çalışma yapmış, kavrama farklı anlamlar getirmiştir. Tracy diğer düşünürler ile birlikte, ideolojiyi fikirler bilimi olarak kabul etmektedir. Tracy, ideolojiyi doğru düşünmeyi sağlayan fikir bilimi olarak tanımlamış, aynı zamanda Fransız Devrimi'nin getirdiği düşüncelerin uygulanması için fırsat oluşturduğunu ileri sürmüştür (McLellan, 2005).

Kavramın gelişme süreci incelendiğinde, ideolojiye ait tek bir görüşün olmadığı görülmektedir. A. Heywood'a (2007) göre bu sonucun iki nedeni bulunmaktadır. İlk nedeni, siyasette fikirlerin rolünü, inançlar ile teoriler arasındaki ilişkiyi ve maddi hayat ile siyasi tutumları ele almasıdır. İkinci neden ise ideolojinin kendini, siyasi ideolojiler arasında oluşan mücadelenin dışında tutamamasıdır. Bu nedenle ideoloji, tüm zamanlarda birbirine rakip düşünce ya da inanç sistemlerine karşı araç olarak kullanılmıştır.

İdeoloji kavramı, kitle toplumunun meydana gelmesiyle oluşan inançlar bütünü olarak ifade edilmektedir. Bu tanıma göre toplumu yöneten her rejim, dış ve iç politikada sürdürdüğü bir ideolojiye sahiptir. Bu nedenle yönetilen toplum, yöneten rejimin ideolojisi ile şekillenmektedir (Lefebvre, 1964). Bir başka tanıma göre ideoloji, "bireylerin davranışlarının amacını ve bu amaçlara nasıl ulaşılacağını, sosyal ve fiziki gerçekliğin özelliklerini tespit eden ilkeler sistemi"dir (Allardt, 1971, s. 117). Eagleton ise ideoloji kavramının on altı tanımının bulunduğunu ileri sürmektedir. Eagleton'a göre (1991) ideoloji, insana ve topluma dair çok yönlü bir inanç sistemi olarak ifade edilmektedir. Bu tanımların yanı sıra ideoloji kavramının üç temel özelliğinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Bunlar, "belirli bir sınıf ya da gruba ait inançlar sistemi olması; doğru, bilimsel bilgiyle çelişecek yanlış inançlara sahip olması; anlam ve düşünce üretiminin genel süreci niteliğini taşımasıdır" (Fiske, 2003, s. 212).

Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Horkheimer ve Adorno da ideoloji üzerine çalışmıştır. Horkheimer, ideolojinin meşru teorik sınırlarının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Horkheimer'a göre "ideoloji ismi kendi bağımlılığından habersiz, tarihsel, fakat somutlaşmış ve ileri seviyeye ulaşmamış bir bilgi için -gerçekliğin aksine- gerekli bir şarttır" (Horkheimer, 1962, s. 47). Adorno'ya göre ise ideoloji, "sadece toplumsal fonksiyonel olmayıp, aynı zamanda kültürel anlamda da etkin olmak zorundadır" (Adorno, 2003, s. 77).

Marks'ın ise ideoloji kavramı üzerine farklı tanımları bulunmaktadır. Marks'a göre (1977) ideoloji, altyapıya bağlı ve onun etkisiyle gelişen bir yorumlama şeklini ifade etmektedir. Ona göre belirleyici olan "toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve içinde bulunduğu maddi ortamdır" (Marks ve Engels, 1977, s. 40).

Marks, ideolojilerin oluşturduğu sistemin temelini, kapitalizmin doğasında var olan gelir eşitsizliği olduğunu savunur. Bu nedenle çalışmalarında sınıf çatışması kavramına dikkat çeker (Allan, 2007).

Her ideoloji farklı hedeflere hizmet etme işlevine sahiptir. İdeolojinin genel amacı, var olan veya oluşacak olan durumları değerlendirerek tutumları değiştirmektir. Bu nedenle, Marks gibi Freud da, asıl amacın "dünyayı yorumlamak değil, onu değiştirmek" olduğunu ileri sürmüştür (Eagleton, 1996, s. 225). Farklı hedefler için kullanılan ideolojiler, bazı durumlarda iktidarı meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle, Gramsci'nin "hegemonya kavramı", Althusser'in (2003), "devletin ideolojik aygıtları" çalışmalarında ileri sürdükleri ideoloji hakkındaki fikirleri, ideolojinin iktidarı meşrulaştırma aracı olma özelliğini ortaya koymaktadır.

1.1. Devletin İdeolojik Aygıtları

Marksistler, devlet iktidarı ile devlet aygıtını birbirinden ayrı değerlendirmiştir. Bu düşünürlere göre, devlet tüm zamanlarda baskı aygıtı olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle, toplumlardaki sınıf çatışmaları devlet iktidarını ele geçirmek olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada, amaca ulaşmak için devletin aygıtına ihtiyaç duyulmuştur (Althusser, 2003). Althusser, devletin tanımını Marksist düşüncedeki devlet tanımından yola çıkarak yapmıştır:

Devlet, devletin baskı aygıtıdır. Devlet ve devlet iktidarı birbirinden ayrıdır. Sınıf mücadelesinin amacı, devlet iktidarını ele geçirmektir ve bunu başaran sınıf devlet aygıtını kendi amaçları doğrultusunda kullanır. Proletarya öncelikle burjuva devlet aygıtını yıkıp onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı koyar ve böylece ilerleyen süreçte devleti ortadan kaldırmayı hedefler (Althusser, 2016, s. 48-49).

Althusser ideoloji üzerine üç ana tez ileri sürmüştür. Bu tezlere göre; "İdeolojinin tarihi yoktur. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerini temsil eder, bu ilişkilerin bir tasarımıdır. İdeoloji bireyleri özne olarak çağırır" (Althusser, 1970, s. 48).

Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı çalışmasında, ideoloji kavramını, kültür ve ideoloji ilişkisi üzerine tespitte bulunarak tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre toplumsal pratik ile ideoloji

tüm zamanlarda birlikte hareket eden kavramlardır. Althusser'e göre (2003) ideoloji hayatla birlikte başlar. Bu nedenle, ideoloji ona göre bir hayat pratiğidir. İdeoloji bu süreçte topluma otomatik olarak empoze edilir. Bu nedenle, Marks'ın ideolojiyi tanımlarken ileri sürdüğü "bilmiyorlar ama yapıyorlar" düşüncesi, Althusser için de geçerlidir (Fiske, 2003).

Althusser, ideolojinin birçok yapıyı etkileyebilen önemli bir güç olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, toplumlarda ideolojiyi yaymada veya empoze etmede kullanılan araçlar bulunmaktadır. Bu araçlar, devletin olabileceği gibi devlet dışı da olabilmektedir. Althusser, ideolojiyi yaygınlaştırmak amacıyla devletin hedefleri doğrultusunda kullandığı iki aygıt olduğunu vurgulamıştır. Bunlar devletin ideolojik aygıtları (DİA) ve devletin baskı aygıtlarıdır (DBA). Devletin baskı aygıtları "hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler ve hapishaneler" olarak tanımlanmaktadır. İdeolojik aygıtlar ise "nesnel ve toplumda gündelik yaşantının bir parçası olarak varlıklarını sürdürmektedir" (Larrain, 1995, s. 91). Althusser tarafından DİA'lar şu şekilde sıralanabilirler:

Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem), Öğrenimsel DİA (gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem), Aile DİA'sı, Hukuki DİA, Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem), Sendikal DİA, Haberleşme DİA'sı (basın, radyo televizyon vb.), Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) (Althusser, 2003, s. 169).

2. OSMANLI'DA BASIN

Osmanlı topraklarında ilk basım faaliyetlerinin 15. yüzyılda David ve Samuel isimindeki Musevi kardeşler tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Kurulan ilk matbaanın ardından, Ermeni ve Rum basımevlerinin de açıldığına dair bilgilerin yer aldığı kaynaklar mevcuttur (Gevgilili, 1983). İbrahim Müteferrika ile Said Efendi'ye, ilk resmi basımevinin kurulması için 1726 yılında Osmanlı Padişahı III. Ahmet tarafından ferman verildiği bilinmektedir (Akbulut, 2002). İlk matbaanın kurulmasının ardından, 1795 yılında Mühendishane Matbaası ve 1802 yılında Üsküdar Matbaaları kurulmuştur (Uçman, 1999). Bu gelişmeler tarihsel olarak incelendiğinde, Osmanlı'da basın faaliyetlerinin, aynı dönem sınır komşuları olan devletler ve topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin basın faaliyetlerinden çok sonra başladığı görülmektedir (Koloğlu, 1985).

Osmanlı'da basım faaliyetlerinin başlamasına rağmen, Osmanlı topraklarında Türkçe yayımlanan gazeteler, yabancı dilde yayımlanan gazetelerden uzun süre sonra çıkmaya başlamıştır (İnuğur, 1958). Osmanlı'da ilk Türkçe-Arapça gazete 1828 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından çıkarılmıştır. Vakâyi-i Mısriyye adlı bu gazetede daha çok resmi bildirimler ve yasal uygulamalara yer verilmiştir (Koloğlu, 1985). Türkçe gazetenin yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, Osmanlı'da basının gelişmesi anlamında önemli adımlar atılmasına rağmen, Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasal gelişmeler nedeniyle tam anlamıyla istenen ilerleme sağlanamamıştır.

Navarin Deniz Savaşı'nın ardından Osmanlı Batı ülkeleriyle ilişkilerine büyük ölçüde mesafe koymuştur. Bu savaş Osmanlı'da basının gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Osmanlı topraklarında basın alanında önemli bir yere sahip olan Fransız Basını faaliyetlerine devam etmektedir. Fakat, Osmanlı'nın siyasal anlamda, uluslararası ilişkilerinde farklı bir politika izlemeye başlaması Osmanlı topraklarında basın hayatına katkı sağlayan Fransız gazetelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Fransızca yayınlarda azalma görülmüştür. Faaliyetlerin azalması sonucu Osmanlı basın faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. III. Selim döneminde (1789-1807), Osmanlı yöneticileri gazete hakkında fikir sahibi olmaya başlamıştır. Fransa'nın olağanüstü elçisi Verninac 1795 yılında İstanbul'da Fransız elçiliği matbaasında basılan Fransızca bir gazete yayımlamıştır (Karal, 2007). Osmanlı döneminde, II. Mahmud gazetenin önemini kavrayan ilk padişah olmuştur. Onun himayesinde Alexandre Blacque isimli bir Fransız 1825 yılında İzmir'de *Le Spectateur de l'Orient* isiminde bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Gazete, bir süre sonra *Courier de Smyrne* ismini almıştır. 1831 yılında gazetenin sahibi, Padişah tarafından İstanbul'a çağırılmış ve *Moniteur Ottoman* ismiyle devletin Fransız dilinde çıkan resmî gazetesi yayımlanmıştır (Karal, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok alanda kötü bir süreçten geçtiği bu dönemde, II. Mahmud, tasarladıkları projeyi hayata geçirerek, basın faaliyetlerinin ilerlemesi için 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin resmi sözcüsü olarak Takvim-i Vekayi'yi yayımlatmıştır. Sultan II. Mahmud bu gazeteyle bizzat ilgilenmiş ve Takvim-i Vekayi'nin adını kendisi koymuştur (Öner, 2007). Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazete

olan Takvim-i Vekayi, Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca dillerinde basılmıştır. Bu gazete Tanzimat Dönemi'nde de yayınlarına devam etmiştir. Takvim-i Vekayi, devlet desteği ve izniyle basılmasına rağmen, bazı dönemlerde çeşitli haber ve dizgi hatalarından dolayı devlet tarafından sansüre uğramıştır. Bu uygulamalardan dolayı gazeteden yılda 15-20 sayı arası, bazı dönemlerde en fazla 30 sayı çıkarılabilmektedir. Takvim-i Vekayi 1860 yılından sonra resmi gazete olarak basılmaya başlanmıştır. Fakat buna rağmen yine devlet tarafından sıkı denetim altına alınmış ve çeşitli baskılarla karşılaşmıştır. Gazete, 1879 yılında kapatılmıştır. Bu nedenle, gazetenin faaliyetlerine 12 yıl ara verilmiştir (Topuz, 1973). 27 Temmuz 1908 tarihinde tekrar açılan gazete yayın hayatına devam etmeye başlamıştır. Fakat İstanbul Hükümeti'nin son bulmasıyla 1922 yılında kalıcı olarak tamamen kapatılmıştır (Topuz, 1973). Takvim-i Vekayi'nin düzenli yayımlanmadığı durumlarda yayın açığını, Tanzimat Dönemi'nin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis gazetesi telafi etmiştir. (Ölker, 2013). Bu gazetede, genellikle ülkede duyurulması istenen iç ve dış haberlere yer verilmiştir. Ceride-i Havadis gazetesinin yayın hayatı 1212 sayıdan sonra, 1864 yılında sona ermiştir (Ölker, 2013).

Osmanlı Basını, Tanzimat Dönemi'nde yeni gazete ve mecmuaların yayımlanmaya başlamasıyla büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde "vilayet gazeteleri" basılmaya başlanmıştır. İlk vilayet gazetesi 1860 yılında basılmıştır. Vilayet gazeteleri Osmanlı'da gazeteciliğin gelişmesinde önemli rol oynamış ve taşra ile merkez arasındaki haberleşmenin önemli bir aracı haline gelmiştir (Kocabaşoğlu, 1995). Vilayet gazetelerinden bazılarının adları, tarihleri ve basıldıkları şehirler şunlardır: Hadıka al-Ahbar (Beyrut, 1860), Sunye (Şam, 1865), Gadir el Fırat (Halep, 1867), Selanik (Selanik, 1869), Girit (Girit, 1867), Yemen (Yemen, 1872), Kosova (Priştine-Üsküp, 1877), Musul (Musul, 1884), Beyrut (Beyrut, 1888), Kudüs (Kudüs, 1903), Hicaz (Hicaz, 1908). 1870'li yılların ortalarında Osmanlı Basını siyasal gelişmeleri yakından takip etmiş, bu durum basın faaliyetlerinin gelişmesine olanak tanımıştır. Sultan Abdülaziz dönemine denk gelen bu dönemde basılan önemli gazetelerden bazıları şunlardır: "Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, İbret ve Basiret" (Topuz, 1973, s. 25).

Osmanlı'da basın uzun bir süre sıkı denetim altında faaliyetlerini sürdürmüş ve bu denetim altında gelişme kaydetmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından Kanun-i Esasi'nin (anayasa) ilan edilmesiyle basın üzerindeki baskı kısa süreliğine kalkmıştır. Bu dönemde birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır (Koloğlu, 1985, s. 72). Abdülhamid döneminde Jön Türklerin çıkarmış olduğu gazeteler, Osmanlı basın faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Jön Türk gazetelerinden bazıları "Mesveret, Ezan, Mizan, Osmanlı, Terakki, Şuray-ı Ümmet, Hürriyet, Kanun-i Esasi, Hakikat, Enini Mazlum, İntikam, Yıldırım, Selâmet'tir" (Topuz, 1973, s. 39-41). Yayın hayatına başlayan bu gazeteler, basın alanında yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde uygulanan sıkı denetim altında faaliyetlerine devam etmiştir.

2.1. Osmanlı Basını'nda Hukuki Düzenlemeler

Osmanlı, gücünün ve otoritesinin dış güçlere karşı tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla, basın alanındaki uygulamaları "sınırlandırma" şeklinde sürdürmüştür. 1856 yılında hükümet tarafından verilen emirle basımevlerinin yerli, yabancı bütün kitap ve broşürlerinin denetlenmesi için memur görevlendirilmiştir. 1857 yılında ise Matbaa Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu nizamname ile basın alanında yapılan denetimlere yasal bir düzenleme getirilmiştir (Koloğlu, 2010). Tanzimat hareketinin önemli bir bölümünü meydana getiren "resepsiyon" çalışmaları kapsamında, 1858'de Fransa'dan örnek alınan ceza kanununun 138. ve 139. maddeleriyle basına yönelik cezai düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, matbaalarda halk ve hükümet aleyhinde gazete, kitap ve zararlı yayın yapanların yayınlarının toplatılmasına, işledikleri suçun derecesine göre matbaasının kapatılmasına ya da para cezasına hükmedilmesine karar verilmiştir (Koloğlu, 1985).

1860 yılından sonra Osmanlı, Türkçe basında daha aktif ve etkili bir döneme girmiştir. Bu dönemde Osmanlı, devleti ve milletini, yapılacak olan saldırılara karşı korumak amacıyla daha fazla önlem almaya başlamıştır. Bu nedenle, 1860'lı yılların başında özellikle yabancı basından taahhütname alınmıştır. Bunun sonucunda alınan önlemler şunlardır: "başyazıları önceden Basın Bürosu'na bildirip onaylattırmak; Basın Bürosu'nun onaylamadığı haberleri yayımlamamak; Avrupa gazetelerinde çıkan yazıları düzeltmek amacıyla Basın

Bürosu'nca verilecek yazıları aynen yayımlamak" (Koloğlu, 2010, s. 77). Getirilen bu düzenlemelerin ardından Osmanlı topraklarında yaşayan ve basın alanında faaliyet gösteren yabancı uyruklu vatandaşlar ile sorun yaşanmıştır. Osmanlı'da yaşayan yabancı uyruklu gazeteciler, sorun yaşadıklarında kendi konsolosluklarına ait mahkemelerde yargılanmak istemiştir (Koloğlu, 2010).

1864 yılında Osmanlı'da Matbuat Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu Nizâmname, daha önce kurulmuş olan Bâbiâli Tercüme Odası, Matbuat Müdürlüğü gibi kurumlara basın karşısında yeni sorumluluklar getirmiştir. Bu görevlerden bazıları şunlardır: "Siyasal nitelikli yayınlara ruhsat vermek; yayınların içeriğini (yayından sonra) kontrol etmek; gazetelere verilecek resmi bildirimleri hazırlamak; Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazete ve kitapların ülkeye girmesini engellemek; bu kurallara aykırı davranışlar hakkındaki para ve hapis cezalarının uygulanması" (Koloğlu, 1985, s. 79). Nizamname'nin çıkarıldığı 1864 yılında, Osmanlı'da faaliyetlerine devam eden gazetelerden bazıları Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Şinasi tarafından kurulan Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr ile diğer dillerde yayımlanan gazetelerdir (Topuz, 1996). Osmanlı Basını'nda Nizâmname genel hatlarıyla 1909 yılına kadar uygulanmıştır.

Osmanlı'da kabul edilen 1864 yılına ait Nizamname, Fransa'da uygulanan kararlar örnek alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı'nın Fransa'yı örnek almasında, Fransa'nın köklü ve güçlü bir basın tarihine sahip olması etkili olmuştur. Fransa Kralı 3. Napolyon'un 17 Şubat 1852 tarihinde bir basın kanunu yayınladığı bilinmektedir. Bu kanun Fransa'da kısa süre uygulanmışsa da Osmanlı'da çeşitli değişikliklerle birlikte II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir (Goldstein, 2000).

Fransa'da kabul edilen kararnameden alınan maddelerden bazıları şunlardır: Birinci maddede "Herhangi bir lisanda olursa olsun mevaddı politikiye ve mülkiyeyi şamil olmak üzere... evrakı mürettebe istihsalı ruhsat olmaksızın ihdas ve neşrolunmayacağı" belirtilmiştir. Kararnamenin 5. maddesinde gazetenin sahiplerinin gazeteyi başka bir şahsa devretmesi durumunda tekrar yeni bir ruhsat alınması gerektiği vurgulanmıştır (Topuz, 1973). Nizamnamenin ikinci

bölümünde ise suç ve cezalara yer verilmiştir. Örneğin, madde 10'da, "Ruhsatsız gazete çıkarmak: 10 adet yüzük altın para cezası ve gazetenin kapatılması", madde 11'de "Gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek: 10 adet yüzük altın cezası", madde 12'de "Hükümetten gelen resmi yazıları yayımlamamak: 25-200 altın para cezası", madde 13'te "Devleti Aliyyenin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişilerin kışkırtılması: Suç işleyen kişilere verilecek ceza kadar da gazeteciye ceza verilecektir", madde 14'te "Genel adaba ve milli ahlaka aykırı yazılar 25-100 altın para cezası", madde 20'de "Devlet memurlarının aleyhinde kötü yazı yazmak: 10 günden 10 yıla kadar hapis veya 1-40 altın para cezası" yer almaktadır (Topuz, 1973, s. 44-46).

Osmanlı, kabul ettiği bu yasanın basını kontrol etmek için yeterli olmadığını düşünerek, yeni bir kararname yayımlamıştır. Bu kararname, Âli Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, 1867 yılında özellikle Girit konusunda yapılan eleştirileri önlemek amacıyla yayımlanmıştır. Söz konusu kararname "Âli Kararnâme" olarak adlandırılmıştır. Yayımlanan bu yeni kararname ile "hükümete, ülkenin genel çıkarları gerektirdiğinde, yürürlükteki Basın Yasası'ndan bağımsız olarak, idarî bir yetkiyle, gazeteler hakkında kovuşturma hakkı" tanınmıştır (Koloğlu, 1985, s. 81). Kararnâmenin sonunda, önlemlerin "tamamen geçici olduğu ve bunu gerektiren sebepler ortadan kalktıktan sonra kararnâmenin de yürürlükten kaldırılacağı" bildirilmiştir. Belirtilen gerekli şartlar oluşmadığı için kararnâme 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Topuz, 1973). Osmanlı ülke dışına çıkan haberleri kontrol etmenin yanı sıra postalar aracılığıyla ülkeye giren yabancı gazeteleri ve kitapları da kontrol altına almıştır. Muzır içerikli yayınlara ülke içine girmeden müdahale edilmiştir (Koloğlu, 1988). II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra Osmanlı Basını'nda uygulanan yasak ve sansürlerle basın faaliyetleri üzerindeki denetim artmıştır.

3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BASINDA SIKIYÖNETİM

Osmanlı Hükümeti'nin II. Abdülhamid döneminde savaş sürecinde olması ve bu nedenle içinde bulunduğu koşulların getirmiş olduğu zorunlu haller, II. Abdülhamid'i var olan düzenden daha sıkı denetimleri kapsayan bir yönetime mecbur bırakmıştır. Devletin

birçok alanında olduğu gibi basın alanında da gerçekleştirilen denetimler ağırlaştırılmıştır. Bu dönemde, basın alanında gerçekleştirilen yaptırımlar nedeniyle, II. Abdülhamid'in 33 yıllık hükümdarlık dönemi, basın üzerindeki sansür ve yasakların en katı olduğu dönem olarak tarihe geçmiştir (Koloğlu, 2010). II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen basın faaliyetlerinde yer alan önemli konulardan bazıları, basın sansürü, basına uygulanan yasaklar, gazetelerin kapatılması, gazetecilere çıkarlar sağlanması ve jurnalcılık, yabancı basının satın alınması ve yabancı ülkelerle haberleşmenin bilinçli olarak engellenmesidir.

II. Abdülhamid, I. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra basın alanında yeni tedbirler almak ihtiyacı duymuştur. 20 Eylül 1877 tarihinde yeni bir nizamname yayımlanmıştır. Bu Sıkıyönetim Nizamnamesi ile Padişah gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisine sahip olmuştur (Topuz, 1973). II. Abdülhamid döneminde basın sansürü tam anlamıyla Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin uygulanmasından sonra başlamıştır. Bu Nizamname ile daha önce sadece siyasal gazetelerde uygulanan sansürler, tüm gazeteler ve dergiler için geçerli sayılmıştır. Bu dönemde basına uygulanan üç tür sansür bulunmaktadır. Bunlar, Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayımlanan gazetelere uygulanan sansür, Türkiye'de ve yurtdışında yabancı dillerde basılan gazetelere uygulanan sansür ile yerli ve yabancı kitaplara uygulanan sansürdür (Topuz, 1973). Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin yayımlanmasının ardından gerekli denetimlerin gerçekleştirilmesi amacıyla 1880 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Encümeni Teftiş ve Muayene kurulmuştur. 1897 yılında, yine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Tetkiki Müellefat ile Kütübü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti kurularak denetim için görevlendirilmiştir (Topuz, 1973). Basında sansür uygulanacak konular bizzat Osmanlı Hükümeti tarafından belirlenmiş, kurulan kurum ve kurullar tarafından yakından takip edilmiştir. Denetimler hakkında görevlendirilen ilgili kurumlara gerekli yönergeler gönderilmiştir. Bu yönergelerden biri aynen şu şekildedir:

Her şeyden önce Padişah'ın değerli sağlığına, ürünlerin durumuna, ticaretin ve sanayiinin gelişmesini bildiren haberlere öncelik verilmesi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ahlak açısından onaylamadığı hiçbir romanın veya yazı dizisinin yayımlanmaması. Bir sayıda yayımlanamayacak kadar uzun edebî ve bilimsel yazılara yer verilmemesi. 'Devamı var', 'Devamı yarına' gibi deyimlerin

kullanılmaması. Yazıda boşluklar bırakılmaması, çünkü bunlar birtakım kötü sanılara ve kafaları karıştırmaya yol açabilir. Kişilere sataşılmaması, bir vali veya mutasarrıfın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü veya ayıplanacak bir iş yaptığı söylenecek olursa saklanması gerekir. Kişilerin ve Vilâyet ahalisinin bazı yolsuzlukları bildirmek için Hükümdara verdikleri dilekçelerin yayımlanması kesinlikle yasaktır. Tarihte ve coğrafyada özelliği olan bazı adların kullanılmaması, örnek: Ermenistan. Yabancı hükümdarlara karşı her ne biçimde olursa olsun girişilen suikastleri veya yabancı ülkelerdeki kışkırtıcı gösterileri yazmak yasaktır. Çünkü yasalara saygısı olan barışsever halkımızın bunları duyması iyi olmaz. Bazı kötü niyetli kişilerin yersiz yorum ve gözlemlerine yol açabileceği için bu yönergenin gazetede yayımlanması yasaktır (Topuz, 1973, s. 60-61).

Uyulması beklenen nizamnameye göre çoğaltılacak olan yayınlarda bazı kelimelerin kullanılması sakıncalı bulunmuş ve bu nedenle yasaklanmıştır. Sansür memurlarına yasaklanması gerektiği bildirilen kelimelerden bazıları şunlardır: "Grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm, dinamo, dinamit, infilâk, kargaşalık, hal, Kanuni Esasi, hürriyet, vatan, Girit, Kıbrıs, yıldız vb." (Topuz, 1973, s. 62). II. Abdülhamid döneminde, basının büyük baskı altında kalmasına rağmen gazeteciliğin meslekleşmesi anlamında önemli adımlar atılmıştır. II. Abdülhamid, basının gelişmesi ve yapılan yayınlara çoğalmasında amacıyla para yardımında bulunmuştur. Bu dönemde basına uygulanan sansür ve yasalara rağmen basın ülkenin dört bir yanına yayılmıştır. Berkes'in (2012, s. 36) ifade ettiği gibi, "II. Abdülhamid döneminde basın yayın Tanzimat dönemine kıyasla çok daha fazla gelişmiştir".

3.1. II. Abdülhamid Döneminde Fransız Basını

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa Devleti arasındaki siyasi ilişkiler uzun bir geçmişe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki bu ilişkiler bazı dönemlerde bozulsa da uzun yıllar dostane şekilde devam etmiştir. Fransa ve Osmanlı hükümdarlarının birbirleriyle iletişimde kalmaları siyasi ilişkileri düzenli ve kalıcı hale getirmiştir (Collas, 2005). Uzun süre devam eden siyasi ilişkiler, iki ülke arasında birçok alanda etkileşime neden olmuştur (İnalçık, 2010). Bunun sonucu olarak, askeri, eğitim, mimari, müzik ve sahne sanatları ile daha birçok alanda Osmanlı topraklarında görülen Fransız izleri, kendini basın alanında da göstermiştir. Türk topraklarında yaşayan Fransız vatandaşların

basın faaliyetlerinde bulunması ve İstanbul'da bulunan Fransız Elçiliği'nin 1795 yılında kendi özel matbaasını kurması Fransızca yapılan yayınların çoğalmasına olanak sağlamıştır (Berkes, 1985).

Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız vatandaşlara verilen haklar ile Fransızlar kendi yayın faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı'da hükümetin izni ve desteği ya da özel sermaye ile birçok Fransız gazetesi yayımlanmıştır. Bu gazeteler, Fransızca ve İngilizce dilinde basılmıştır. İstanbul ve İzmir'de Fransızca yayın yapan bu gazetelerden bazıları şunlardır:

Le Spectateur de l'Orient, Le Smyrnéen, Le Courrier de Smyrne, L'Echo de l'Orient, L'Imperial de Smyrne, La Turquie, L'Impartial, La Réforme, Levant Herald, Stamboul, Presse Orient, Courrier d'Orient, Gazette Médicale d'Orient, Le Commerce de Constantinople, La Gazette Française de Constantinople, Le Moniteur Orient, Revue d'Orient, Indépendant, Le Levant, La Liberté, Echo de la France (Topuz, 1973, s. 31-36).

II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarına bakıldığında, padişahın tahta çıktıktan hemen sonra 1876 yılında ilan edilen Anayasanın 12. maddesinde "basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu"nun belirtildiği görülmektedir. Fakat II. Abdülhamid, çok uzun zaman geçmeden Anayasada yer alan maddeyi dikkate almayarak, basına müdahale etmeye başlamıştır. Bu dönemde II. Abdülhamid, yasa gereği tasarlanan basını özgür kılacak yeni bir basın yasasının meclisten geçmesine de izin vermemiştir.

Hatta Sultan Abdülhamid tahta oturduğu anlarda Mithat Paşa'dan ilk iş olarak Anayasa'da sözü edilen ama somutlaşmamış bulunan basın yasası tasarısını hazırlamasını istemiştir (Grece, 1995). Bunun üzerine harekete geçen Mithat Paşa, yasayı kendi başkanlığındaki bir komisyona kısa süre içinde hazırlatarak, Meclis'te görüşmeye açmıştır. Tasarı Meclis-i Mebusan'ın 1294 (1877) yılı Rebiülahir ayı 23. günü görüşülmüş, bazı milletvekilleri; Vasilaki Efendi, Hüdaverdi Efendi ve Hasan Fehmi Efendi gibi isimler devrin Matbuat Müdürü Macit Efendi'nin muhalefetine rağmen basının yasaklanmaması gerektiğine ilişkin görüşler bildirmişlerdir. Örneğin; "Amerika'nın bu kadar ileriye gidişine herkes şaşıyor. Bilmiyorlar ki iki Amerikalı bir yerde bulunursa, yanlarında bir matbaa, bir de gazete bulunur" diyen Vasilaki Efendi, bu tasarı (layiha) meclise geldiğinde onu matbuat kanunu değil, ceza kanunu sandıklarını söylemiştir. Çünkü ona göre

bu tasarının içinde nakdi cezadan, hapisten başka bir şey yoktur. Oysa matbuat serbest olmalıdır ve zira matbuatın serbest olduğu yerlerde ilerleme olmuştur (Güneş, 1996).

Hüdaverdi Efendi de "Matbuat kanun dairesinde serbesttir denildikten sonra, matbuatı zincirle bağlarsak hürriyet kalır mı?" (Erinç, 2002, s. 7) diyerek şu örneği vermiştir: "Silah tehlikelidir ama hangi memlekette silah satılması yasak edilmiştir? Herkes silah alır ama adam öldürürse devlet onu alır ve cezasını verir" demiştir (Çakır, 2001). En çok tartışma ise mizah yayınlarının kapatılması yönünde olmuştur. Matbuat Müdürü Macit Efendi mizah gazetelerinin lüzumsuz, faydasız ve zararlı olduğunu söylemiştir (Güneş, 1996). Macit Efendi'nin görüşlerine İstanbul Mebusu Hasan Fehmi Bey karşı çıkmıştır (Yücebaş, 1976). Hasan Fehmi Bey'i Vasilaki Efendi (Topuz, 2011), Hüdaverdi Efendi ve Solidi Efendi de desteklemiştir (Güneş, 1996). Matbuat Müdürü ile mebuslar arasındaki tartışma, mizah gazeteleri lehine bitmiş ve 47 oyla mizah gazetelerinin tasarıdan çıkarılması kabul edilmiştir (Güneş, 1996). Yasa tasarısı 2 Mayıs 1877'de Mebusan Meclisi'nden, on gün sonra da Ayan Meclisi'nden geçerek Padişahın onayına sunulmuştur (Topuz, 2011). Ne var ki Abdülhamid, tasarıdan mizah gazetelerinin yasaklanmasını öngören hükümler ile gazete çıkarılması için ruhsat zorunluluğunu getiren madde çıkarıldığından dolayı yasayı onaylamayıp, yürürlüğe sokmamıştır.

1878 yılında meclisin dağılmasından sonra basın ile ilgili uygulanan eski nizamnameler ve kararnamele, gerçekleştirilen düzenlenmeler için kullanılmaya devam etmiştir (Koloğlu, 2020). Bu nedenle, Osmanlı Hükümeti tarafından basına yapılan müdahaleye karşı çıkan ve baskı altında yayın yapmak istemeyen bazı aydınlar basın özgürlüğünü, dolayısıyla kurtuluşu ülke dışına çıkmakta bulmuştur. Yurtdışına giden bazı basın mensupları basın faaliyetlerine orada devam etmiştir. Bu kişiler tarafından 1880'li yılların başlarında Bulgaristan'da büyük bir Fransızca gazete grubu oluşturulmuştur. "1878 ile 1886 yılları arasında ya Filibe ya da Sofya'da kısmen ya da tamamen Fransızca olmak üzere toplam 8 gazete çıkmıştır" (Pierre, 2005, s. 174, 175). 1891 yılında muhalif basında yayınlarına devam eden isimlerden biri M. Demetrius Georgiadès olmuştur. Georgiadès, Paris'te La Turquie Contemporaine adlı gazeteyi kurmuştur. Bu gazete faaliyetlerine kısa süre

devam edebilmiştir. Yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra Fransız Devleti'nin yayını durdurmasıyla faaliyetleri sonlandırılmıştır. Georgiadès gazetesinin kapatılmasının ardından çalışmalarına devam etmiş, "La Turquie actuelle, Les peuples affranchis du joug ottoman et les intérêts français en Orient" adlı kitabını yazmıştır. Kitap 1892 yılında Paris'te basılmıştır" (Özgören, 2022, s. 118).

II. Abdülhamid'e karşı muhalif basında yer alan isimlerden bir diğeri de Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Maarif Müdürü Rıza Bey'dir. Rıza Bey, 1892 yılında Fransa'da bir sergi ziyareti sebebiyle Avrupa'ya giderek orada 1895 yılında Mechveret (Meşveret) isimli gazeteyi çıkarmıştır. 1895 yılında Paris Jön Türk grubuyla İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak kurulan Türkçe Mechveret gazetesinin başına geçmiştir. Bu gazetenin yanı sıra Mechvéret Supplément Français'in çıkmasına öncü olmuştur. Fransız Hükümeti, 1896 yılında Ahmet Rıza Bey'in çıkarmış olduğu Mechveret adlı gazetenin yayımını durdurmuştur. Fakat Fransız basınından gelen eleştiriler nedeniyle Fransa Hükümeti Jön Türk yayınlarının sadece Fransa'da dağıtımının yapılmasını yasaklayabilmiştir. Bu yasakların ardından Ahmed Rıza Bey, yayın faaliyetlerine İsviçre'de devam etmek zorunda kalmıştır. Ancak burada da basına yapılan müdahalelerin ardından Ahmed Rıza Bey Fransa'ya geri dönmüştür (Fesch, 1907).

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarında birçok Fransız gazetesi kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı'da faaliyet gösteren Fransız basını, Hükümetin sıkı kontrolü altında yayın hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. Bu gazeteler özellikle ciddi sansür ve yasaklarla karşılaşmış ve bununla mücadele etmiştir. Bazı durumlarda ise Fransız Basını Sultanın para yardımı ile ödüllendirilmiştir. Özellikle, II. Abdülhamid'in, yurtdışında kendisi ve hükümet hakkında eleştirel bir dil kullanan yayınlara karşı kendi lehine yayın yapan basın organlarını para yardımı ile desteklediği Osmanlı arşivinde yer alan belgelerden anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid, Avrupa'da başkent veya büyük şehirlerde çıkan gazeteleri kendi lehine yayın yapmaları şartıyla maddi olarak desteklemiştir (Nicolaidès, 2014). Bunun yanı sıra sadece kendi lehinde yayın yapılması için gazete çıkarılmasını da sağlamıştır.

II. Abdülhamid basına yapmış olduğu parayardımlarının yanı sıra yurtdışında lehte yapılan yayınlar için gazetecilere çeşitli devlet nişanı ve madalya vermiştir. Padişah, gazetelerin haricinde bazı haber ajanslarına da maddi destek sağlamış ve İstanbul'daki muhabirlere para ödemiştir. Örneğin "Fransız Agence Nationale'in İstanbul müdürüne aylık maaş bağlandığı gibi, Paris'teki genel müdüre ve bazı görevlilere de çeşitli devlet nişanları verildiği" bilinmektedir (Nicolaidès, 2014, s. 13-14). Başka bir belgede ise Fransız basınına haberlerin istenilen doğrultuda yapılması veya iptal edilmesi için para verildiği bilgisi yer almaktadır: Bu bilgiye göre, "Liberté gazetesine 750 frank, Voltère gazetesine 1.000 frank, République Française de Presse gazetesine 1.000 frank" verildiği bilinmektedir (Topuz, 1973, s. 71). Y.PRK.AZJ.14-53 numaralı belgede ise Fransızca bir gazetenin neşri için Padişah'tan yardım talep edildiğine dair yazı mevcuttur.

3.2. Basında Sansür, Yasak ve Yardımlar

Yerli basın kurumlarının haricinde yabancı basın da Osmanlı topraklarında yayın faaliyetlerine devam etmiş ve Osmanlı'da basının gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı'da yayın faaliyetlerini sürdüren yabancı uyruklu vatandaşların yayın yapmak, matbaa açmak gibi basın alanına ait hakları Osmanlı Hükümeti tarafından belirlenmiştir. Osmanlı Hükümeti dış ve iç basında farklı uygulamalar getirmiştir. Bu uygulamalar hakkında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda basın alanında yapılan yasak ve sansürlere dair birçok belge bulunmaktadır. Bu arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu II. Abdülhamid döneminde basın alanında uygulanan sansür ve yasaklara ait belgelerden oluşmaktadır. Bu belgelerde görüldüğü gibi, uygulanan ya da uygulanması gerektiği belirtilen sansür ve yasaklar farklı nedenler içermektedir.

Osmanlı'da basın ve yayın alanında yapılan düzenleyici nizamname 1857 yılında yapılan Matbaa Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâme ile gazete basımı hakkında sadece yabancı kişiler için bir düzenleme getirilmiştir. 1864 yılında ise Matbuat Nizamnâmesi yayımlanarak Osmanlı'da süreli yayınları düzenleyen ilk hukuki metin yapılmıştır. Nizamnâmede Türkçenin dışında yayın yapan basının yanı sıra Türkçe basının da düzenlemeye dâhil edildiğine dair maddelere yer verilmiştir. Hazırlanan nizamnâme ile birlikte gazete

çıkarmak isteyen Osmanlı ve yabancı vatandaşlara ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. Yabancı vatandaşlara Hariciye Nezareti, Osmanlı vatandaşlarına ise Maarif Nezareti ruhsat vermekle görevlendirilmiştir (Demirkol, 2016). 1867 yılında ise Âli Paşa Hükümeti tarafından bir kararnâme yayımlanmıştır (Celan, 2006). II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında, basın ile ilgili eski nizamnâmeler ve kararnameler ile basın alanındaki düzenlemelere devam edilmiştir (Koloğlu, 2020).

Söz konusu nizamnâmede Osmanlı topraklarında kimlerin gazete çıkarabilecekleri, gazete çıkarmak için yapılması gerekenler, Osmanlı ve yabancı vatandaşların gazete çıkarmak için alacakları ruhsatlara dair bilgileri içeren maddelere yer verilmiştir. Örneğin 1864 Matbuat Nizamnâmesi'nin birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinde, hangi dilde olursa olsun ruhsatsız yayın yapılamayacağı, isteyenlerin hangi makamların denetiminden geçerek ruhsat alabilecekleri belirtilmiştir:

Madde 1 - Herhangi lisanda olursa olsun mevadd-ı politikıyye ve mülkiyyeyi şâmil olmak üzere gerek suret-i muntazamada evkaat-ı muayyenede ve gerek cüz cüz ve evkaat-ı gayr-ı muayyenede ve sair evrak-ı mürettebe istihâl-i ruhsat olunmaksızın ihdas ve neşr olunmayacaktır. Bu misillü gazete ve evrakın neşrine talip olanlar evvel-emirde tanzim edeceği istid'ânâmelerini tebea-i Devlet-i Aliyye'den oldukları halde Maarif Nezaret-i celilesine ve tebeai ecnebiyyeden buldukları surette Hariciye Nezaret-i celilesine takdim edeceklerdir. Nezaret-yen-i müşarünileyhüma tarafından dahi üçüncü maddede münderic olan şeraitin tamamıyla mevcut olduğu ba'd-et - tahkik iktiza eden ruhsat 'ıta buyurulacak ve ruhsat senetleri Matbuat kaleminden verilecektir (Kudret, 2000, s.29).

Madde 2 - Eyâlât-ı şahanede bu misillü gazete ve evrak neşrini arzu edenler evvel-emirde vali-i eyalete istid'ânâme takdim edip vali tarafından dahi ol şahıs tebea-i Devlet-i Aliyye'den ise Maarif Nezareti'ne ve tebea-i ecnebiyyeden olduğu halde makaam-ı Nezaret-i celile-i Hariciyye'ye arz ve inha olunacak, üçüncü maddede beyan olunan şeraitin mevcut olduğu sabit oldukça icap eden ruhsat senedi vali-i eyalete irsal kılınacaktır (Kudret, 2000, s. 29).

Osmanlı arşivinde, yayınların hükümet izniyle verilen ruhsat ile yapıldığını gösteren arşiv belgeleri bulunmaktadır. Örneğin M.B.İ.110-149 numaralı arşiv belgesinde Osmanlı devletinin lehine Beyoğlu'nda Fransızca bir gazete yayımlamak isteyen Monsieur

Odiber'in, bu konuda yapmış olduğu müracaatlar sonucunda kendisine ruhsat verilmesine dair yazının yer aldığı arşiv belgesi yer almaktadır. Osmanlı arşivinde, Osmanlı topraklarında farklı dillerde gazete çıkarmak isteyen azınlıklara dair birçok belge bulunmaktadır. Bu belgeler Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan Fransızca olarak yazılmış gazetelerin yayımlanmasına yönelik belgelerdir. Bu belgelerden biri de Y.PRK.BŞK.10-17 numaralı arşiv belgesidir. Miladi takvime göre 1885 yılı, II. Abdülhamid dönemine ait bir belgedir. Belgede azınlık tebasından olan Ernest adlı kişinin Osmanlı Devleti'nde Almanca ve Fransızca dillerinde Osian adlı bir gazete çıkarmak istediği ve bu talebine dair izin yer almaktadır. Osmanlı topraklarında Fransızca gazete çıkarmak talebiyle müracaatta bulunulduğunu gösteren bir başka belge DH.MKT.1449-47 numaralı arşiv belgesidir. Miladi takvime göre 1887 yılına ait belgede, Petit Journal adıyla Fransızca gazete çıkarmak için imtiyaz isteyen gazete müdürünün talebinin uygun olduğuna dair bilgi yer almaktadır.

Düzenlenen nizamnâmede belirtilen konulardan biri, gazetelerin imtiyaz haklarının devirlerinin yine Osmanlı Hükümeti'nin izniyle yapılabileceği yönündeki karardır. Osmanlı arşivinde bulunan belge bu maddenin uygulandığını göstermektedir. 1887 tarihli, DH.MKT. 1481-118 numaralı belgede, İzmir'de haftada iki defa yayımlanmakta olan Fransızca Journal de İzmir adlı gazetenin imtiyaz hakkının Alfred Darlo'dan Oskar Marinec'e devrine izin verilmesine dair karar yer almaktadır.

Osmanlı Hükümeti basında yer alan yayınların takibini sıkı bir denetimle sürdürmüştür. Bu yayınların takibi için Osmanlı'nın memurlar atadığı bilinmektedir. Denetimden geçen yayınlar arasında bulunan, dış ve iç basında devlet ve padişah aleyhine yayımlanan yazılar Osmanlı Devleti'nin itibarını korumak amacıyla yasaklanmış ya da sansürlenmiştir. Yasaklanan veya sansür getirilen yayınların birçoğu Osmanlı Hükümeti hakkında yanlış bilgi veren, Padişahın sağlığı hakkında dış basına duyurulmak istenmeyen bilgileri içeren, Osmanlı Hükümeti'ni yabancı devletlere askeri ve siyasi yönden güçsüz gösteren yazıları içeren yayınlardan oluşmaktadır. Arşiv belgelerinden özellikle padişah hakkında çıkan haberlerin yasaklandığı veya sansür getirildiği görülmektedir.

Osmanlı arşivinde Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in sağlığıyla ilgili çıkan yazıların sansürlendiğine veya yasaklandığına dair birçok belge bulunmaktadır. Fransız gazetelerinde Sultanın sağlığı ile ilgili dış veya iç basında çıkan yayınların engellendiğini bu belgelerden öğrenmekteyiz. Söz konusu belgelerin birçoğunda, Sultanın sağlığı hakkında kötü haber yapan Fransız gazeteleri hakkında bilgiler ve bu haberlerin doğru olmadığına, yapılan yalanlayıcı beyanlara dair bilgiler yer almaktadır. HR.SYS.1846-16 numaralı 1901 tarihli arşiv belgesinde Padişahın sıhhati hakkında "melun" haber yapan Fransız gazetelerine yer verilmiştir. Arşiv belgeleri arasında Padişahın sağlığı hakkında yapılan haberlerin tezkip ettirilmesine dair belgeler bulunmaktadır. Örneğin, HR.SYS.1846-31 numaralı 1903 yılına ait arşiv belgesinde, ikinci derece Fransız gazetelerinin Padişahın sağlığı hakkında Le Figaro gazetesinde yayımlanan haberin tezkip ettirilmesi üzerine karar vardır. Y.PRK.HR.23-89 numaralı arşiv belgesinde de II. Abdülhamid'in sağlığı ile ilgili Fransız gazetelerindeki haberin tezkibi üzerine kaleme alınan yazı yer almaktadır.

II. Abdülhamid'in sağlık durumu hakkında Fransız gazetelerinde yayımlanan yazılar Osmanlı Hükümeti tarafından bazı dönemlerde yalanlanmış, bazı dönemlerde ise bu haberleri yapan Fransız gazetelerinin Osmanlı topraklarına girmesi yasaklanmıştır. 1906 tarihli HR.SYS 1846-76 tarihli arşiv belgesinde bu gibi haberleri yapan Fransız gazetelerinin Osmanlı topraklarına alınmamasına dair talep hakkında yazı yer almaktadır. 1864 yılında yayımlanan Matbuat Nizamnamesi'nde, gazetelerde yayımlanacak olan yayınların sahip olması beklenen niteliklere dair birçok madde bulunmaktadır. Bu maddelerde Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı Padişahı aleyhinde, onun saygınlığına zarar verecek yayınların yapılmaması gerektiği, bu hususa uyulmaması halinde aşağıda belirtilen cezaların verileceği bildirilmiştir:

Madde 14 - Her hangi gazete âdâb-ı umumiyye ve mahâsin-i ahlâk-ı milliyeye mugaayir bir şey yazar ve edyân ve mezâhib-i câriyyeden birine gazete vasıtasıyla hakaret ederse bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar ceza-yı nakdi alınır veyahut bir haftadan üç mâha kadar hapis olunur.

Madde 15 - Bir gazeteci Saltanat-ı Seniyye'yi Hanedan-ı şevket-nişân-ı hazreti Pâdişâhı haklarında elfaz ve

ta'birât-ı gayr-ı lâyika istimal eder veya Hükümet-i Seniyye-i hazret-i Pâdişâhî aleyhine taarruz eyler ise altı aydan üç seneye kadar hapis veyahut yirmi beş altından yüz elli altına kadar ceza-yı nakdi ahz kılınır.

Madde 16 - Vükelâ-yı Saltanat'ı Seniyye'ye veyahut Memâlik-i Mümtâze reislerine dokunacak söz yazan olursa bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut beş altından elli altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur (Kudret, 2000, s. 36).

Örneğin, 1907 tarihli Y.PRK.AZJ.53-73 numaralı belgede Fransız gazetelerinin Devlet-i Aliyye aleyhinde yayın yaptığına dair bilgi yer almaktadır. Diğer bir örnek 1894 yılına ait belgedir. HR-SYS.29-50 numaralı arşiv belgesinde Les nouvelles d'Orient gazetesinin Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yaptığı belirtilmiştir.

Osmanlı aleyhinde Fransız gazetelerinde yapılan yayınlardan, Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız vatandaşları da rahatsız olmuştur. Bunu kanıtlar nitelikteki belgeler Osmanlı arşivinde yer almaktadır. 1886 yılına ait Y.PRK.TKM.11-23 numaralı belge buna örnektir. Belgede, La Nouvelle Revue adlı Fransız gazetesinin Padişah aleyhinde yapmış olduğu yayınların İstanbul'da yaşayan Fransız dostlarını üzdüğüne dair açıklamalar yer almaktadır.

Osmanlı Hükümeti, Fransız gazetelerinde aleyhinde yapılan yayınlardan rahatsızlık duyduğunu bazı dönemlerde Fransız Hükümeti'ne bildirmiştir. Örneğin, Osmanlı arşivinde bulunan 1838 yılına ait HR.SYS.2922-45 numaralı belge buna örnek niteliktedir. Söz konusu belgede, Osmanlı'nın Fransız gazetelerinde çıkan yazılardan duyduğu rahatsızlığın, Fransa Kralı'na iletilmesine dair ifadeler yer almaktadır. Osmanlı Hükümeti rahatsızlık duyduğu yazıları reddetmiş ve söz konusu yazılar hakkında ilgili yerlere başvuruda bulunmuştur.

Osmanlı'nın, bazı zamanlarda hakkında gazetelerde yayımlanan makalelerden rahatsızlık duyduğunu ve bu yazıların yayımlanmasının reddini istediğine dair müracaatlarda bulunduğunu yine arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Osmanlı arşivinde bulunan Y.A.HUS. 220-39 numaralı belge Osmanlı'nın bu reddine ve talebine örnek niteliğindedir. Belgede, Osmanlı Hükümeti aleyhinde İtali gazetesinde yazılan bir makalenin engellenmesi için yapılan girişime ilişkin bilgi yer almaktadır. Y.A.HUS.218-37 numaralı belgede ise İtali gazetesinde çıkan yazıların yazarlarının

kim olduğunun tespiti konusunda Paris Osmanlı Sefareti'nce yapılan başvuru üzerine, Fransız Dışişleri Bakanı'nın konuyla ilgili Papa nezdinde başvuruda bulunacağı yönündeki açıklamalar bulunmaktadır.

II. Abdülhamid döneminde hükümet aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle yasaklanan Fransız gazeteleri ve Fransızca yayın yapan gazetelerin tutumları yetkililer tarafından takip edilmiş, olumlu tutum sergilemeleri durumunda gazetelerde yapılan yasaklar kaldırılmıştır. Örneğin, HR.TH.76-38 numaralı arşiv belgesinde Fransa'da rahip Andre adlı bir Fransız tarafından yayımlanan ve Osmanlı topraklarına girişi yasaklanan gazetenin, hükümetin lehine bir dil kullanmaya başlamasından dolayı, uygulanan yasağın kaldırıldığına dair karar ver almaktadır.

Bir başka örnek ise DH.MKT.2325-31 numaralı belgedir. Belgede, yasaklanan bazı Fransız gazetelerinin yasaklarının kaldırıldığı, fakat söz konusu gazetelerin bir süre daha takip altında olacağı ve gerekenin tekrar yapılacağı yazmaktadır. 1901 yılına ait MF.MKT.619-8 numaralı belgede ise daha önce yasaklanan fakat daha sonra yasakları kaldırılan gazetelerden bazılarının isimleri yer almaktadır. Belgede adı geçen gazeteler, La Republique Française gazetesi, La Revue Diplomatique gazetesi, Le Journal gazetesi, Le Journal Illustré gazetesi, Echo de Paris gazetesi, Le Matin gazetesi ve Le Presse gazetesidir. Osmanlı Devleti basın alanında yapmış olduğu denetimler sonucu bu yayınları yasaklamakla kalmamış, uygun görmediği yayınları imha ettirmiştir. 1881 yılına ait, MF.MKT.73-144 numaralı belgede Osmanlı topraklarına girişi yasaklanan gazete ve izinsiz basılan kitapların toplatılarak imha edildiği bilgisine yer verilmiştir.

Osmanlı Hükümeti sadece uygun olmayan metinlere yasak ve sansür getirmemiş, aynı zamanda uygun olmayan resimleri içeren yayınları da yasaklamıştır. Buna örnek Fransız gazetelerinde yayınlanan bir haberdur. Osmanlı arşivinde bulunan 1892 tarihli, BEO.111-8306 numaralı arşiv belgesinde, Paris'te gerçekleşen dinamit patlaması olayına dair kötü görüntüler içeren Petit Parisien adındaki Fransız gazetesinde yayımlanan haberin Osmanlı topraklarına alınmasının reddedilmesine dair metin bulunmaktadır. Osmanlı Hükümeti, Petit Parisien'de yayımlanan haberin görüntülerinden rahatsız olduğu için bu görüntüleri halkının görmemesi amacıyla gazeteye yasak getirmiştir.

Osmanlı, hükümet hakkında çıkan haberleri takip etmekle kalmamış, ülke dışında yaşayan Türk vatandaşları hakkında çıkan haberleri de yakından takip etmiş ve doğruluğunu araştırmıştır. Örneğin, 1896 yılına ait HR.SYS.2749-31 numaralı arşiv belgesinde, Paris'te bulunan Ermeni öğrencilerin, Türk ve Kürtler tarafından Ermenilerin maruz bırakıldıkları eylemleri yazarak yayımlamaları için Fransız gazeteleri nezdinde çalışmalar yürüttükleri, bu tür yazıların çıkmaya başladığı duyumları alındığından, haberin doğruluğunu öğrenmek amacıyla Osmanlı Dışişleri'nden Paris Büyükelçiliği'ne gönderilen yazı bulunmaktadır. Yine aynı konu hakkında 1896 tarihli, HR.SYS.2749-34 numaralı arşiv belgesinde, Paris'teki Ermeni öğrencilerin Fransız gazetelerinde yayımlatmak istedikleri iftira dolu haberlere engel olunması için Osmanlı Dışişleri'nin Paris Büyükelçisi'ne gönderdiği yazı bulunmaktadır.

Osmanlı Hükümeti bazı Fransız gazetelerinde çıkan yayınların engellenmesi için Fransız makamlarına da başvurmuştur. 1891 yılına ait, HR.SYS.1922-87 numaralı arşiv belgesinde, La Turquie Libre gazetesinin engellenmesi için Fransız makamları tarafından harekete geçilmesinin talep edildiğine dair beyanlar yer almaktadır. Osmanlı'nın zararlı gördüğü yayınları yasaklamasının yanı sıra sansür getirdiği de bilinmektedir. Osmanlı arşivinde sansür uygulandığına dair birçok belge bulunmaktadır. Örneğin 1890 yılına ait, DH.MKT.1812-68 numaralı belgede Osmanlı sınırları içinde yayımlanan İngilizce ve Fransızca gazetelerde uygun bulunmayan yayınların engellenmesi için sansür usulünün uygulanmasının bildirilmesine dair metin yer almaktadır. Sansür uygulaması hakkında, 1890 yılına ait, DH.MKT.1812-105 numaralı belgede, Türkçe gazeteler gibi İngilizce ve Fransızca gazetelerin uygunsuz yayın yapmalarının engellenmesi için tedbir alınmasının Hariciye Nezareti'ne tebliğ edildiğine dair karar bulunmaktadır.

SONUÇ

II. Abdülhamid ile birlikte toplum üzerinde sürdürülen baskıcı yönetim derinleşmiştir. Bu rejim her alanda olduğu gibi basın alanında da etkisini göstermiştir. Bu dönemde basında sansür ve yasaklar uygulanmıştır. Osmanlı Hükümeti, II. Abdülhamid döneminde yabancı devletlere karşı sürdürdüğü muhafazakar milliyetçi ideolojiyi basın alanında da sürdürmüştür.

Buna rağmen, Sultan II. Abdülhamid döneminde basında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Osmanlı, devletin saygınlığını korumak, bazı durumlarda içişleri hakkında dış ülkeleri bilgilendirmemek amacıyla, birçok gazete ve yayına sansür uygulamış ve bazı durumlarda sakıncalı gördüğü yayınları yasaklamıştır. Basın alanında uygulanan nizamnâmede bu konu hakkında birçok maddeye yer verilmiştir. Yine aynı şekilde Osmanlı Padişahının talepleri doğrultusunda uygulamalara gidilmiştir. Örneğin Padişah, kendisi hakkında çıkacak yayınların denetimden geçtikten sonra yayımlanmasını, izin alınmadan yapılan zararlı ve hükümet aleyhinde yapılan yayınların ise yasaklanmasını, sansür getirilmesini, toplatılmasını ve bazı durumlarda imha edilmesini talep etmiştir. Sultanın sağlığı hakkında olumsuz haberler yayımlandığını ve bu haberlerin Osmanlı Hükümeti tarafından Padişahın itibarını zedelememek amacıyla yalanlandığı HR.SYS.1846-16 numaralı 1901 tarihli arşiv belgesinden, HR.SYS.1846-31 numaralı 1903 yılına ait arşiv belgesinden ve Y.PRK.HR.23-89 numaralı arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı aleyhinde yayın yapan Fransız gazeteleri de takip edilmiş, bu yayınlar bildirilmiştir. Örneğin 1907 tarihli Y.PRK.AZJ.53-73 numaralı belgede, 1894 yılına ait HR-SYS.29-50 numaralı arşiv belgesinde, 1886 yılına ait Y. PRK.TKM.11-23 numaralı belgede Padişah aleyhinde yayın yapıldığına dair bilgi yer almaktadır. Osmanlı Hükümeti, ülke hakkında doğru olmayan veya devletin itibarını zedeleyecek haberler hakkında sansür ve yasak uygulamış ve aynı zamanda bu yayınlardan rahatsızlık duyduğunu Fransız Hükümeti'ne bildirmiştir. Osmanlı arşivinde yer alan 1838 yılına ait HR.SYS.2922-45 numaralı belge bu taleplerden biridir. Bu belgede, Fransız gazetelerinde yer alan olumsuz yayınlardan dolayı duyulan rahatsızlığın Fransa Kralı'na iletilmesine dair talep yer almaktadır. Osmanlı'da yasaklanan Fransız gazeteleri bir süre takip edilmiş, Hükümete karşı olumlu yayınlara başlamaları durumunda ise bu yasaklar Osmanlı tarafından kaldırılmıştır. HR.TH.76-38 numaralı arşiv belgesi DH.MKT.2325-31 numaralı belge, MF.MKT.619-8 numaralı belge ve 1901 yılına ait İ.HUS.94-108 numaralı arşiv belgesi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Osmanlı arşivinde, Osmanlının, gazetecilere Padişah ve hükümet hakkında olumlu haber yapmaları için para verdiğine dair belgeler

yer almaktadır. Y.PRK.BŞK.14-90 numaralı arşiv belgesinde Fransız gazetelerine Padişah ve hükümet hakkında olumlu haber yapmaları için verilen ücrete dair bilgi yazmaktadır. Bunun yanı sıra, Osmanlı arşivinde Fransız basınına sansür uygulandığına dair birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Örneğin 1890 yılına ait, DH.MKT. 1812-68 numaralı belge ve 1890 yılına ait DH.MKT.1812-105 numaralı belge buna örnektir. II. Abdülhamid döneminde basın alanında yapılan sansürler ve nedenleri bu belgeler üzerinden okunmaktadır. Arşiv belgelerinden görüldüğü gibi, uygulanan yasak ve sansürlerin birçoğunun hükümet aleyhine yapılan yayınların önlenmesi amacıyla getirildiği görülmektedir. Bu noktada, Osmanlı Hükümeti'nin, Fransız basınında çıkan haberlere karşı kendi ülkesinin değerlerini korumak amacıyla sansür ve yasaklara başvurduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu belgeler, Osmanlı'nın basın karşısındaki tutumunun, II. Abdülhamid döneminde sürdürülen muhafazakâr ideolojinin basın üzerindeki etkisini de gösterdiğine işaret eder.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (1970). *Idéologie et appareils idéologiques d'état*. La Pensée.
- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Adorno, Th.W. (2003). *Kültür endüstrisini yeniden düşünürken*. (B. O. Doğan, Çev.) Cogito (36), 77.
- Allardt, E. (1971). *Finland: institutionalized radicalism decline of ideology*, Rejai Mostofa (der.). Aldine Atherton.
- Allan, K. (2007). *The social lens: an invitation to social and sociological theory*. Pine Forge Press.
- Akbulut, U. (2013). Osmanlı basın tarihine bir katkı: gazetelerin yayınlanma amaçları üzerine (1831-1876). *Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 34.
- Bell, D. (2012). *İdeolojinin sonu*. (V. Hacıoğlu, Çev.), Sentez Yayıncılık.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A. Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (1985). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları
- Berman, M. (1992). “Modernlik: dün bugün ve yarın”, *Birikim*, sayı 34.
- Collas, B. C. (2015). *1864’te Türkiye*. Bileşim Yayıncılık.
- Celan, A. (2006). Tanzimat dönemi Osmanlı basım ve yayımında hukuki düzen (1839-1876), *Türk Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (Bahar), (1).
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı’da basın, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX(1) Haziran 2012, 109-121.
- Demirkol, G. (2016). Tanzimat mizahının sonu: 1877 Matbuat Kanunu tartışmaları ve Osmanlı’da mizah dergilerinin kapanması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2).
- Erinç, O. (2002). “Ha Bugün Ha 125 Yıl Önce”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.05.2002, s. 7
- Çakır, A. (2001). “Sansürün altın yılları ve Abdülhamit...” 23 Temmuz 2001.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: an introduction*. Verso.
- Fıske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat.
- Fesch, P. (1907). *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid*, Paris.
- Gevgilili, A. (1983). *Türkiye basını*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
- Grece, de M. (1995). “II. Abdülhamit Yıldız sürgünü”, (D. Bayladı, Çev.), Milliyet Yayınları.
- Goldstein, R. J. (2000). *The war for the public mind: political censorship in nineteenth century Europe*, Greenwood Publishing Group
- Güneş, İ. (1996). *Türk Parlamento tarihi Meşrutiyete geçiş süreci: 1. ve 2. Meşrutiyet*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları
- Heywood, A. (2007). *Siyasi ideolojiler: bir giriş*, (A. K. Bayram vd., Çev.). Adres Yayınları.
- Horkheimer, M. (1962). *Ideologie und Handeln, in: Frankfurter Beiträge zur Sozialforschung*, yayınlayan Th.W. Adorno/W. Dirks 10, Frankfurt a/M.
- İnuğur, M. N. (1968). *Basın ve yayın tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- İnalçık, H. (2010). *Has-Bağçede ‘Ays u Tarab*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karal, E. Z. (2007), *Osmanlı tarihi (Islahat Fermanı Devri-1856- 1861)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koloğlu, O. (1985). *Osmanlı basını: içeriği ve rejimi*. Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı dönemi basının içeriği*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

- Koloğlu, O. (1988). Avrupa kıskacında Abdülhamit. İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U., Birinci, A. (1995). Osmanlı vilayet gazete ve matbaaları üzerine Gözlemler, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2, 101-122.
- Lefebvre, H. (1964). *Sociologie de Marx*. PUF Collection SUP.
- Larrain, J. (1995). İdeoloji ve kültürel kimlik. (N. N. Domaniç, Çev.), Sarmal Yayınevi.
- Mannheim, K. (2002). İdeoloji ve ütopya. (M. Okyayuz, Çev.), Epos Yayınları.
- McLellan, D. (2005). İdeoloji. (B. Yıldırım, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Marks, K. & E. (1977). *Devlet ve hukuk üzerine*. (S. Ron, Çev.), Friedrich. May Yayınları.
- Nicolaides, N. (2014). *Bir gazetecinin gözüyle II*. Abdülhamid. Erdoğan Keskinçilic (Ed.) Yitik Hazine Yayınları.
- Ongunsu, A. H. (1940). *Tanzimat ve amillerine umumi bir bakış*, Tanzimat I Maarif Vekaleti.
- Öner, S. (2007). Türk basınının ilk resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de padişah portresine ilişkin haberler, *Yıldız Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 149-168.
- Ölker, P. (2013). Ceride-i Havadis ve Hakayikül Vekayi gazetelerinde Türk dili ile ilgili iki yazı, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume VIII(IX), Summer, Ankara, 2021-2033.
- Pierre, J. (2005). La presse française de Turquie, canal de transmission des idées de la Révolution, *Le Temps des médias*, No:5.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda başlangıçtan bugüne Türk basın tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2011). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Uçman, A. (1999). *Tanzimat'tan sonra basın ve edebiyat*, Osmanlı, IX, Yeni Türkiye Yayınları.
- Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. T.T.K.
- Vincent, A. (2006). *Modern politik ideolojiler*. (A. Tüfekçi, Çev.), 1. Basım, Paradigma Yayıncılık.
- Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve mizah edebiyatı antolojisi*. Milliyet Yayınları.